DAGBLAD VAN HET NOORDEN

03 juni 2017 , pag. 36

TEKST PAUL STRAATSMA | FOTO'S JAN ZEEMAN

HET MYSTERIE VAN DE FRIESE HOOIWEGEN

Hooiwegen: meestal liggen ze binnen het eigen dorpsgebied, maar in Friesland strekken ze zich uit van het zand naar het veenweidegebied. Landschapshistoricus Iris Koppert bracht ze voor de gemeente Opsterland in kaart.

Vanaf linksboven met de klok mee: de Bûtewei is een prachtig voorbeeld van een interlokale hooiweg; open veenweidegebied; de brug over het Koningsdiep aan de Poostweg; langs de Bûtewei; een lokale hooiweg; landschapshistoricus Iris Koppert.

Karrensporen en zandpaden

Behalve hooiwegen in het veenweidegebied in Opsterland deed Iris Koppert ook onderzoek naar hooiwegen op de klei in Noord-Friesland (omgeving Hallum, Marrum en Wanswert) en naar hooiwegen op het zand in Zuidoost-Drenthe (omgeving Emmen, Noord-Sleen, Sleen, Erm en Den Hool). In beide gebieden zijn de hooiwegen lokaal. Op de klei leiden ze naar het kwelderbekken, op het zand naar de beekdalen bij de dorpen. Koppert: „Vroeger waren alle hooiwegen karrensporen. Op de klei en naar het veenweidegebied werden de meeste wegen in negentiende eeuw verhard met puin en steenslag en in twintigste geasfalteerd. In Drenthe bleven hooiwegen vaak zandpaden."

Leesteken: hooiweg

Hooiwegen werden gebruikt voor het vervoeren van hooi van de hooilanden naar de boerderij. Ze kwamen in heel Nederland voor en worden ook 'maatweg', 'miedweg' of varianten daarop genoemd. De hooilanden zijn meestal laaggelegen, natte percelen. Het hooi dat via deze wegen werd vervoerd, was belangrijk als wintervoer voor het vee in het vroegere gemengde agrarische bedrijf: het beschikbare areaal hooiland en de kwaliteit hiervan bepaalden hoeveel vee de boeren konden houden. Het vee was belangrijk voor de mestproductie waarmee de vruchtbaarheid van de bouwlanden op peil werd gehouden.

www.leestekensvanhetlandschap.nl/hooiweg

Hoe zal het er hebben uitgezien? De wagens met het hooi hoog opgeladen, met de hooivorken fier gestoken in de top? De paarden zwetend, de brede ruggen kleddernat – hartje zomer – en met doffe, slepende tred het stof hoog opwaaiend? En reden ze in colonne, de boeren uit de verschillende dorpen, de aandacht trekkend van kinderen langs de route, liepen die een eindje mee? En de stemming: was die opgetogen, blij dat de klus geklaard was, nerveus als onweer opdoemde in de verte?

Leuk en aardig, al die vragen, maar voor Iris Koppert (1991) is er één vraag die boven alle andere uitsteekt: wat vertellen de hooiwegen in Opsterland over de eigendomsrechten in het veenweidegebied? En in het verlengde daarvan: zijn de hooiwegen te danken aan de boeren die eeuwen geleden vanwege de nattigheid in het gebied hun biezen moesten pakken en zich stroomopwaarts vestigden aan het Koningsdiep (ook wel Boorne of Âlddjip)?

Koppert is vers-van-de-pers landschapshistoricus. Dit voorjaar rondde ze haar studie af met een scriptie over hooiwegen. Niet vreemd, want Koppert groeide op in Terwispel en de doorgaande weg door dat dorp, de Bûtewei, is een prachtig voorbeeld van een hooiweg. Een interlokale hooiweg om precies te zijn, want Koppert maakt een onderscheid. „Lokale hooiwegen bevinden zich binnen de grenzen van een dorpsgebied en leiden van het dorp naar het beekdal; interlokale hooiwegen lopen vanuit de bovenstroomse dorpen naar de lage veenweidegebieden." Vandaag draait het om de tweede soort, al passeren we een flink aantal lokale hooiwegen.

Wie de herkomst van de interlokale hooiwegen wil begrijpen moet weten hoe het beekdal van het Koningsdiep in cultuur werd gebracht. Vanaf de brug over het riviertje schetst Koppert het proces: „Tot rond het jaar 1000 was de omgeving hier bedekt met ondoordringbaar veen. Rivieren vormden de enige toegang. De eerste bewoners vestigden zich aan weerszijden van het water, groeven sloten haaks daarop om het veen te ontwateren en voor landbouw geschikt te maken."

„Het veen oxideerde en de bodem daalde. Om natte voeten te voorkomen schoven de bewoners na ongeveer honderd jaar hun huizen op, zo ontstonden de lange verkavelingen. Verhuizen is tweemaal nodig geweest, totdat uiteindelijk het veen zo ver geoxideerd was dat de mensen op het zand woonden."

Maar dat is pas de helft van het verhaal. Koppert vervolgt: „Stroomafwaarts met het Koningsdiep daalt de bodem. Ten westen van de lijn Oud Beets en Terwispel ligt het zand zo diep – en is het bovenliggende veen zo dik – dat de zandbodem nooit werd bereikt. Wel klonk het veen in, met zoveel wateroverlast tot gevolg dat zowel akkerbouw als bewoning onmogelijk werd. Zo kwam het dorp Rijp ten westen van Terwispel aan zijn einde. Het gebied veranderde al voor 1400 in een hooilandcomplex. Nu vind je daar Tijnje en Nij Beets, maar die dorpen zijn veenkoloniën, van latere datum."

Van de brug over het Koningsdiep – „hier staken de hooiwagens uit Bakkeveen, Duurswoude en Wijnjeterp het Koningsdiep over, de enige plek waar dat kon" – gaat de route via de bossen van Beetsterzwaag („toen nog een groot heidegebied") naar het open veenweidegebied tussen Nij Beets en Tijnje. Koppert heeft de tocht zo uitgestippeld dat die zoveel mogelijk gebruikmaakt van de routes die de boeren aflegden. Die routes worden doorkliefd door infrastructuur van latere datum. Meest opzichtig is de A7, maar net zo venijnig is de Nije Feart door de hooiweg gegraven. „Bovenop het landschap van de hooiwinning is dat van de turfwinning gekomen. Soms moet je een omweg nemen om deze oudere laag boven te krijgen."

Maar hoe zit het nou met de eigendomsrechten? Een duidelijk antwoord moet Koppert schuldig blijven. Simpelweg omdat de bronnen niet oud genoeg zijn. Wel dook ze in de gegevens van het kadaster uit 1832. „Daaruit bleek een opvallende scheiding: boeren uit Beetsterzwaag, Olterterp, Ureterp, Wijnjeterp, Duurswoude en Bakkeveen bezaten hooilanden in het gebied ten westen van Beets, terwijl boeren uit Terwispel, Lippenhuizen, Langezwaag, Kortezwaag en Gorredijk hooilanden bezaten in het gebied ten westen van Terwispel. Met de kanttekening dat in 1832 slechts zo'n 20 procent van de hooilanden eigendom was van de boeren zelf. Ruim de helft van alle hooilanden in Opsterland was in bezit van drie rijke families uit Beetsterzwaag en een kwart in het bezit van veenbazen."

Zeggen de gegevens iets over de boeren die vertrokken uit het veenweidegebied, vestigden die zich stroomopwaarts? Koppert, met een zucht: „Tja, dat blijft de theorie. Ik verwacht een verband, maar probeer dat maar eens te bewijzen."

ROUTE

Lengte: 32 kilometer
Start bij kerk Wijnjeterp, Tsjerkereed 2, Wijnjewoude.
Steek vanaf de kerk de doorgaande weg over en ga de Tsjerkereed in.
Einde Tsjerkereed LA, Bûtewei, en eerste weg RA Hege Heide.
Einde Hege Heide LA, Nije Heawei.
Op T (Poasen) RA. Volg de klinkerweg die het Koningsdiep oversteekt tot Van Harinxmaweg bij hotel Lauswolt, sla LA.
Volg de doorgaande weg door centrum Beetsterzwaag en ga vervolgens de A7 over.
Direct na waterplassen van zandwinning LA, een fietspad.
Op T LA, fiets Leppedijk uit en RA, een schelpenpad.
Volg de bordjes naar fietsknooppunt 82 over de Janssen Stichting en de Swynswei, alwaar u het Koningsdiep weer oversteekt.
Voorbij brug over Nije Feart (82) LA, Hanebuert.
Ga onder A7 door en blijf de weg volgen tot op de Mouwewei waar u LA slaat naar Terwispel, Alde Dyk.
De Nije Feart is dwars door deze hooiweg gegraven: volg vaart tot brug, steek water over en ga langs andere kant van de vaart terug naar de hooiweg en sla RA Kolderveen.
Op kruising LA, Bûtewei.
Volg de Bûtewei rechttoe rechtaan tot fietsknoop 45, daarna RA en terug naar kerk Wijnjeterp.

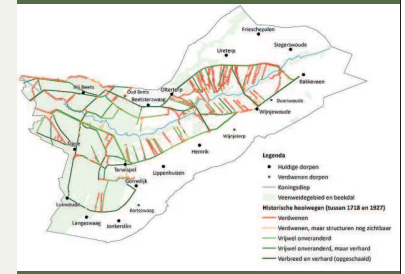

Kaart gemaakt door Iris Koppert.

Wanneer Paul wandelt of fietst zet hij zijn gps aan. De route kunt u downloaden via www.paulstraatsma.nl

Mijn Streek gebundeld

Deze week verscheen *Mijn Streek Historisch*, een bundeling van de dertig mooiste wandelingen en fietstochten die Paul Straatsma de afgelopen twee jaar maakte met historische verenigingen. Het boek, mat tal van prachtige foto's van Jan Zeeman, is verkrijgbaar bij de boekhandel en via uitgeverij Passage. Zie: www.uitgeverijpassage.nl.

Belang van hooi

Het belang van hooi voor de landbouw hoeft nauwelijks betoog. Zonder hooi geen voer voor het vee, dus geen melk, vlees – en niet te vergeten – mest voor de akker, dus ook geen graan en groente. Hooi hielp de dieren de winter door, de tijd dat ze op stal stonden.

De *Mijn Streek*-reeks *Leestekens van het Landschap* komt tot stand in samenwerking met het Kenniscentrum Landschap van de Rijksuniversiteit Groningen.
De website www.leestekensvanhetlandschap.nl is het platform voor informatie over landschapselementen in Nederland. Iedereen kan hierop zijn kennis delen.

rijksuniversiteit groningen
PRINS BERNHARD CULTUURFONDS
Landschappen NL